

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Bakalářská práce

Šárka Dvořáčková

Problematika českých neslyšících pohledem psychologů

Issues of Czech deaf people from the point of view of psychologists

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Andree Hudákové, PhD. za věcné poznámky a připomínky, které mi velmi pomohly při psaní práce. Také děkuji doc. PhDr. Ireně Vaňkové, CSc., Ph.D. za konzultace a připomínky k práci. Dále bych chtěla poděkovat Bc. et Bc. Kristýně Šimralové za hodiny konzultací a první recenzi bakalářské práce. Ráda bych poděkovala Bc. Markétě Šafránkové, která pro mě byla obrovskou podporou při psaní práce a také mi poskytla určité rady a připomínky. Mé díky patří také všem respondentům, kteří se účastnili výzkumu a věnovali mi svůj čas.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. 7. 2023

Šárka Dvořáčková

Abstrakt

Tématem bakalářské práce je problematika českých neslyšících pohledem psychologů. V práci je popsána komunita Neslyšících jako jazyková a kulturní menšina, její pravidla a zvyky. V další části práce se věnuji možnostem psychologické intervence u českých Neslyšících a u Neslyšících v zahraničí. V závěru teoretické části se zaměřuji na vzdělávací systémy psychologů o problematice neslyšících v České republice i v zahraničí.

Součástí práce je výzkum, jehož cílem bylo zmapovat povědomí o českých Neslyšících u studentů psychologie a již aktivních psychologů. Výsledná zjištění jsem zasadila do kontextu našeho vzdělávacího systému psychologů.

Klíčová slova:

Neslyšící komunikace neslyšících, kultura neslyšících, znakový jazyk, psycholog, student psychologie.

Abstract

This bachelor's thesis topic is issues of Czech deaf people from a psychologist's perspective. This work describes a community of deaf people as a linguistic and cultural minority, their rules and habits. In the next part of this work, I am focusing on options for psychological intervention with Czech deaf people and deaf people from foreign countries. At the end of the theoretical part, I am focusing on the educational systems of psychologists on issues of deaf people in the Czech Republic and foreign countries.

Part of this work is research, in which the goal was to map the consciousness of Czech deaf people among psychology students and already active psychologists. The final discoveries I put in context to our psychologist educational system.

Key words:

deaf, communication of deaf, deaf culture, sign language, psychologist, psychology student.

Obsah

Úvod.....	10
1 Neslyšící.....	11
1.1 Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina.....	11
1.2 Pravidla chování a zvyky komunity Neslyšících.....	17
2 Přístupy k problematice.....	18
2.1 Komunikace s Neslyšícími klienty a její bariéry.....	18
2.2 Psychologická intervence Neslyšících klientů v zahraničí.....	20
2.2.1 Spojené Království.....	20
2.2.2 USA.....	20
2.3 Psychologická intervence Neslyšících klientů v ČR.....	21
3 Vzdělávací systémy psychologů a studentů psychologie o problematice neslyšících.....	22
3.1 Zahraniční vzdělávací systémy psychologů a studentů psychologie.....	22
3.1.1 USA.....	22
3.1.2 Spojené Království.....	22
3.2 Vzdělávací systém psychologů a studentů psychologie v ČR.....	23
3.2.1 Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.....	23
3.2.2 Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.....	23
3.2.3 Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.....	24
3.2.4 Filozofická fakulta Ostravské univerzity.....	24
3.2.5 Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.....	25
3.2.6 Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.....	25
3.2.7 Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.....	25
3.2.8 Pražská vysoká škola psychosociálních studií, s.r.o.....	26
3.2.9 University of New York in Prague.....	26
3.2.10 Universitas Humanitas Philia Pragensis.....	27
3.3 Shrnutí.....	27
4 Výzkumné šetření.....	29
4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	29
4.2 Typ výzkumu.....	29
4.3 Výzkumný soubor.....	30
4.4 Metody získávání dat.....	30
4.5 Průběh výzkumu.....	32
4.6 Zpracování dat.....	33

4.7	Analýza dat dotazníků.....	33
4.8	Analýza dat rozhovorů	36
4.8.1	Popis výzkumného souboru	36
4.8.2	Vzdělávací systémy psychologů.....	36
4.8.3	Kultura a komunita Neslyšících.....	38
4.9	Shrnutí.....	39
	Závěr	41
	Seznam použité literatury	42

Úvod

V úvodu bych ráda zmínila dvě bakalářské práce, které jsou velmi blízké této práci. První je bakalářská práce s názvem Možnosti psychologické intervence u Neslyšících, kterou napsala v roce 2022 Bc. et Bc. Kristýna Šimralová. Jedná se o první bakalářskou práci zabývající se intervencí Neslyšících v České republice. Autorka popisuje různé možnosti psychologické intervence Neslyšících a věnuje se psychologické intervenci v USA, Německu a Spojeném Království. Jako součást práce navrhla autorka výzkum, jehož cílem je zjistit, kde v České republice je prováděna psychologická intervence Neslyšících a jakým způsobem tato intervence probíhá. Výsledky tohoto výzkumu budou prezentovány v budoucí diplomové práci autorky

Druhou prací je bakalářská práce Bc. Markéty Šafránkové s názvem Problematika českých Neslyšících očima mediků a lékařů z roku 2023. Taktéž se jedná o první bakalářskou práci svého druhu v České republice. Autorka zkoumala povědomí o problematice Neslyšících z pohledu lékařů a studentů medicíny. V práci se zaměřuje na vzdělávací systém lékařů v České republice a porovnává ho se systémy vzdělávání lékařů v zahraničí. Součástí práce je výzkum, ve kterém autorka zjišťovala postoje studentů medicíny, mladých mediků a lékařů s praxí k Neslyšícím pacientům.

Cílem této bakalářské práce je zmapovat povědomí psychologů a studentů psychologie o problematice Neslyšících. Na začátku práce se věnuji Neslyšícím jako jazykové a kulturní menšině, v souvislosti s tím uvádím pravidla chování a zvyky Neslyšících, které je nutno při komunikaci s nimi dodržovat. Ve druhé kapitole se zaměřuji především na organizace v České republice a v zahraničí, které se zabývají psychologickou intervencí Neslyšících. Ve třetí kapitole porovnávám zahraniční vzdělávací programy zaměřené na psychologii s programy v České republice. Součástí práce je také výzkumné šetření, jehož cílem je zmapovat povědomí o českých Neslyšících u studentů psychologie a již aktivních psychologů.

1 Neslyšící

V české literatuře se můžeme setkat s mnoha různými odbornými pojmy označující osoby, které slyší jinak než většinová populace – jsou to např. „sluchově postižený“, „nedoslýchavý“, „neslyšící“, „ohluchlý“, „hluchý“ či „hluchoněmý“ (srov. Hrubý, 1999; Kosinová, 2008; Hudáková, 2005). Hrubý (1999) zastřešuje pod termínem „sluchově postižený“ sedm následujících skupin: nedoslýchavé, ohluchlé, neslyšící¹, hluchoslepé², osoby prelingválně³ neslyšící, osoby s tinnitem⁴ a rodiče sluchově postižených dětí. Podle Kosinové (2008) tento pojem zdůrazňuje medicínský přístup, proto naopak Hudáková (2005) užívá termín „neslyšící“, který tolik nezdůrazňuje postižení člověka.

Podle zákona č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob se za neslyšící *„považují osoby, které neslyší od narození, nebo ztratily sluch před rozvinutím mluvené řeči, nebo osoby s úplnou či praktickou hluchotou, které ztratily sluch po rozvinutí mluvené řeči, a osoby těžce nedoslýchavé, u nichž rozsah a charakter sluchového postižení neumožňuje plnohodnotně porozumět mluvené řeči sluchem.“*

Opačným přístupem medicínského přístupu je přístup lingvistický a kulturní, který nahlíží na hluchotu jako na jazykovou a kulturní odlišnost – a tím pádem nepřikládá velký význam stavu sluchu (Macurová & Zbořilová, 2018). Členové jazykové a kulturní menšiny jsou označováni jako Neslyšící (Kosinová, 2008).

1.1 Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina

Tato podkapitola se zaměřuje na Neslyšící jako na jazykovou a kulturní menšinu, která má vlastní jazyk i kulturu, různé definice komunity a pojetí členství v komunitě Neslyšících různými autory.

Lingvistický a kulturní přístup k hluchotě začal v zahraničí expandovat již v 60. letech 20. století díky inovativní práci W. Stokoea, zatímco v našem prostředí se tento trend začal objevovat až v polovině 90. let 20. století (Macurová, 2001). Díky tomuto přístupu se přestalo nahlížet na hluchotu jako na defekt nebo handicap, který je třeba „opravit“ či minimalizovat, a rozdíly mezi neslyšící menšinou a slyšící většinovou populací se začaly interpretovat jako

¹ Pojem „neslyšící“ je audiologický pojem, kterým se označují osoby s různým stupněm ztráty sluchu (Moores, 2001), tato ztráta může být způsobena různými příčinami jako je např. genetika či různé infekce (World Health Organization, 2018).

² Hluchoslepota je souběžné poškození zraku a sluchu (Lorm, n.d.).

³ Prelingválně = před osvojením si mluveného jazyka.

⁴ Tinnitus = ušní šelest.

přirozené kulturní rozdíly, Neslyšícím se také uznalo právo na vlastní (smyslově přístupný) jazyk (Macurová, 2001).

Lingvistický a kulturní přístup má velký dopad na život neslyšících ve slyšící společnosti – zejména ve vzdělávání⁵, kdy se „vedle tradičního oralismu (v poslední době se definuje i jako tzv. přirozený auralismus) postupně objevují přístupy spojené s filozofií tzv. totální komunikace, přístupy založené na komunikaci simultánní a přístupy bilingvální“ (Macurová, 2001, s. 93).

Do roku 1989 bylo ve vzdělávání neslyšících hlavním cílem, aby se neslyšící naučili mluvit a co nejlépe se integrovali do slyšící populace, český znakový jazyk se téměř nepoužíval (Macurová & Zbořilová, 2018). Učitelé, kteří využívali při vzdělávání orální přístup, považovali znakový jazyk za nedostatečný při vyjadřování abstraktních myšlenek, protože se obávali toho, že používání znakového jazyka bude mít negativní vliv při učení se většinovému jazyku (Murgel, 2016).

Na neslyšící komunitu se ale stále více nahlíží jako na jazykovou a kulturní menšinu odlišující se od většinové společnosti svým jazykem a kulturou (Stokoe, 2005).

Komunikačním prostředkem českých Neslyšících je český znakový jazyk. Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob definuje ČZJ následovně: „Český znakový jazyk je základním komunikačním systémem těch neslyšících osob v České republice, které jej samy považují za hlavní formu své komunikace“ (§4 odst. 1 zákona č. 384/2008 Sb. zákon, kterým se mění zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů a další související zákony). Jedním z hlavních rozdílů mezi znakovými a mluvenými jazyky je modalita⁶. Znakové jazyky jsou vizuálně motorické, zatímco mluvené jazyky jsou audio-vokální. Kvůli způsobu existence znakových jazyků na ně nebylo nahlíženo jako na přirozené jazyky, nýbrž jako na systém pantomimy či gest (Macurová & Zbořilová, 2018). William Stokoe však ve své práci Sign Language Structure (1960) dokázal, že americký znakový jazyk je přirozeným jazykem, který má vlastní gramatiku. Znakové jazyky jsou

⁵ Od přístupu k hluchotě se odvíjí i přístup ke vzdělávání neslyšících – jestliže pohlédneme na hluchotu z medicínského přístupu, bude náš přístup monolingvální a monokulturní, jestliže ale budeme pohlížet na neslyšící z kulturně lingvistického pohledu, bude náš přístup bilingvální a bikulturní.

⁶ Modalita je způsob existence jazyka – mluvené jazyky jsou opřené o zvuky, existují tedy audio-orálním způsobem, zatímco jazyky znakové, které jsou opřené o prostor, existují vizuálně-motorickým způsobem (Macurová, 2017).

produkovány simultánně⁷, tzn., že jednotlivé znaky můžeme rozložit na aspekty – mezi základní aspekty řadíme tvar ruky, pohyb a místo artikulace (Stokoe, 1960). V průběhu let došlo i v České republice k uznání českého znakového jazyka jako přirozeného jazyka, který je srovnatelný s českým jazykem a není na něm závislý (Macurová & Zbořilová, 2018).

Abychom mohli popsat **kulturu**⁸ **Neslyšících**, je důležité nejprve definovat komunitu jako takovou. Podle Zimy (1999, s. 149) „*komunitou rozumíme společenství lidí, kteří mají jeden či více společných znaků, jimiž se odlišují od ostatních.*“ Zima (1999, s. 149-169) uvádí přehled rysů, na jejichž základě se mohou definovat různé komunity:

- rysy povahy lokalizační,
- rysy povahy biologické,
- rysy společenské, historické a ekonomické,
- rysy povahy kulturní,
- rysy povahy jazykové,
- rysy povahy sociální.

Grosjean (1982, s. 84–88) uvádí následující **společné rysy jazykové a kulturní menšiny neslyšících** s jinými menšinami: (1) společný jazykový kód, (2) neuznání jazykové přirozenosti, (3) jednojazyčné vzdělávání, (4) omezené pracovní možnosti, (5) uzavírání sňatků mezi členy menšiny a (6) nahlížení sebe sama jako člena jazykové a kulturní menšiny.

McMillan et al. (1986) představuje komunitu jako sociální jednotku, která sdílí hodnoty a zájmy a jejíž členové navzájem spolupracují a podporují se.

Woll a Ladd (2003, s. 153) uvádí, že „*Neslyšící vytvářejí své komunity na třech základních rysech: hluchota, komunikace a vzájemná podpora*“. **Hluchota** jako biologický rys nemusí být vždy úplná, ale vždy se jedná o odlišné slyšení od slyšící populace, které je dáno různými příčinami a může mít různé stupně (Woll & Ladd, 2003). Tento biologický rys striktně vyděluje komunitu Neslyšících od slyšících komunit (Woll & Ladd, 2003).

⁷ Jednotlivé parametry znaku (tvar ruky, místo artikulace a pohyb) jsou produkovány simultánně. Simultánně jsou produkovány jak manuální nosiče významu (pozice, tvar a pohyb ruky nebo rukou) převážně nesoucí lexikální význam, tak nemanuální nosiče významu (mimika, pozice a pohyby hlavy a horní části trupu), převážně nesoucí gramatický význam (Macurová, 2017).

⁸ Kultura je velmi široký pojem a jednotlivé její definice se liší. Např. Průcha (2001) dělí kulturu na širší a užší. Do širšího pojetí zařazuje vše, co vytváří lidská společnost – jak materiální, tak duchovní lidské hodnoty, dále sem můžeme zařadit návštěvu kina, divadla apod. (Průcha, 2001). Užší pojetí se vztahuje pouze k chování lidí, které je typické pro určitou komunitu, patří sem např. pravidla loučení či přijímání nových členů komunity (Průcha, 2001).

Komunikace probíhá vždy v národním znakovém jazyce, tedy každá komunita Neslyšících užívá vlastní znakový jazyk (čeští Neslyšící užívají český znakový jazyk, američtí Neslyšící užívají americký znakový jazyk atp.). **Vzájemná podpora** vychází z předchozích rysů. Komunity Neslyšících vznikají zejména na internátních školách pro neslyšící a v klubech neslyšících (Woll & Ladd, 2003). Na těchto místech si Neslyšící předávají svoji kulturu, historii, hodnoty a tradice, proto bychom podle Zimy (1999) mohli označit tento rys jako lokalizační a zároveň také kulturní.

Lane, Hoffmeister a Bahan (1996, s. 159) uvádí čtyři obecné předpoklady pro to, aby se jedinec stal členem komunity, tedy i komunity Neslyšících:

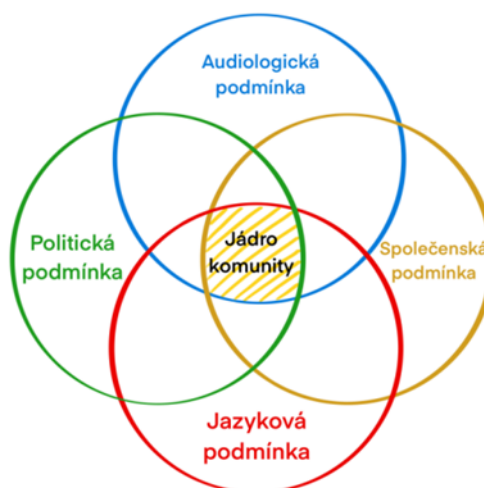
- Osoby mají podobné tělesné charakteristiky či kulturní zvyklosti (např. barva kůže, společný jazyk).
- Osoby se samy identifikují jako členové minority nebo byli přijati již platnými členy minority mezi ně.
- Osoby mají tendenci uzavírat sňatky v rámci komunity.
- Minoritní skupina vzdoruje útlaku většinové společnosti.

Podle Ladda (2003) existují následující možné způsoby, jak se může jedinec stát členem komunity Neslyšících:

- Hluchotu zdědí (neslyšící dítě Neslyšících rodičů, neslyšící ob generaci),
- Navštěvuje školu pro neslyšící.
- Tráví čas v komunitě Neslyšících.

Baker-Shenk a Cokely (1991) uvádí mnohem přísnější podmínky (viz obrázek 1), které by měl člen komunity Neslyšících splňovat:

- **Audiologická podmínka** – člen by měl mít určitou ztrátu sluchu, dle autorů tato podmínka výrazně urychluje přijetí člena komunitou.
- **Společenská podmínka** – člen by se měl dostatečně angažovat v životě komunity Neslyšících.
- **Jazyková podmínka** – člen by měl být plynulým uživatelem znakového jazyka dané komunity Neslyšících.
- **Politická podmínka** – člen by se měl zásadně účastnit na politických aktivitách spojených s komunitou Neslyšících.

Obrázek 1 Podmínky členství v komunitě Neslyšících

Zdroj: Šimralová, 2022.

Výše uvedený diagram souvisí s identitou Neslyšícího jedince, v jádře jsou jedinci, kteří se identifikují s komunitou Neslyšících a cítí k ní silný pocit sounáležitosti, na okraji jsou jedinci, kteří se s Neslyšícími ztotožňují méně nebo vůbec (Baker-Shenk, Cokely, 1999).

Baker-Shenk a Cokely (1999) uvádí, že do jádra komunity Neslyšících spadají ti Neslyšící, kteří splňují všechny čtyři zmíněné podmínky, tedy audiologickou, politickou, jazykovou a společenskou. Baker-Shenk a Cokely (1999) se také zmiňují o tom, že členem komunity se ve výjimečných případech může stát i slyšící člověk, jestliže splňuje určité podmínky, avšak nikdy nebude součástí jejího jádra.

Částečné členství můžeme podle Ladda (2003) přiznat i slyšícím dětem neslyšících rodičů (neboli CODA⁹), slyšícím lidem, kteří si vzali neslyšícího manžela nebo manželku, nebo slyšícím lidem, kteří jsou důležití pro komunitu Neslyšících, např. díky dlouholeté spolupráci.

Naopak podle Paddenové et al. (1988) se členové komunit shodují na tom, že slyšící člověk se nikdy nemůže stát plnohodnotným členem komunity Neslyšících – i přesto, že mohou mít neslyšící rodiče nebo jsou rodilými mluvčími ZJ, vždy jim bude chybět prožitek dospívání jako Neslyšící.

Kultura Neslyšících je velmi rozmanitá a specifická, zahrnuje způsob komunikace, tradice, zvyky a umění (Padden et al., 2005), to vše je velmi důležité pro pozdější formování identity. Jak již bylo zmíněno, kultura Neslyšících se vždy formovala a nadále formuje zejména na internátních školách pro neslyšící a v klubech Neslyšících. Neslyšící si sami organizují různé

⁹ CODA (Children of Deaf Adults) ovládají znakový jazyk jako svůj první jazyk a vyrůstají v kultuře Neslyšících (Preston, 1994).

kulturně-společenské akce (plesy, oslavy, sportovní akce apod.), které slouží nejen k získání kulturních, společenských či sportovních zážitků, ale také k setkávání členů komunity a jejímu utužování (Kosinová, 2008). Kultura českých i zahraničních Neslyšících byla a je udržována a předávána uvnitř komunit, v minulosti bylo možné předávat kulturu z generace na generaci pouze přímým kontaktem, v dnešní době díky rozvoji moderních technologií je však možné kulturu Neslyšících nejen zaznamenávat, ale i pozorovat její změny a vývoj (Kosinová, 2008).

S kulturou Neslyšících souvisí tzv. **koncept ledovce**, kdy viditelná část ledovce představuje na první pohled pozorovatelné, část ledovce pod hladinou představuje skrytá hlediska kultury (Hall, 1976).

Do viditelné kultury se zařazuje jídlo, hudba, oblečení, umění, literatura, tanec, jazyk a svátky. Aspekty, jako jsou jídlo a styl oblékání, závisí na kulturním prostředí, z něhož jednotlivci pocházejí. Umění Neslyšících se nazývá De'VIA a odráží jejich životní zkušenosti.

Součástí skryté kultury je např. vnímání času, očního kontaktu či osobního prostoru. Některé z aspektů kultury Neslyšících mohou slyšící vnímat jako zvláštní či nepříjemné. Tak tomu může být např. u vnímání očního kontaktu, který je pro Neslyšící velmi důležitý, naopak slyšícím může být nepříjemné udržovat oční kontakt delší dobu (Hall, 1976; Ladd, 2003)

Znalost vlastní kultury je nezbytná především pro Neslyšící samotné, jelikož má velký vliv nejen na jejich psychiku, ale také na vývoj osobnosti. Užívání znakového jazyka (a vizuálních pomůcek) ve vzdělávání Neslyšících hraje významnou roli pro uspokojení základních psychických potřeb¹⁰ a přirozené osvojování si kultury Neslyšících (Kosinová, 2008). Proces přijímání hodnot, norem a zvyků, které jsou součástí dané kultury, nazýváme **enkulturace** (Rogoff, 2003). Enkulturační¹¹ začíná již v útlém dětství jedince, probíhá po celý jeho život a formuje jeho **identitu**¹² (Super et al., 1986).

¹⁰ Základní psychické potřeby podle profesora Matějčka (1994) jsou: (1) potřeba náležité stimulace a podnětů, (2) potřeba smysluplného světa, (3) potřeba pocitu životní jistoty, (4) potřeba pozitivní identity a (5) potřeba otevřené budoucnosti.

¹¹ Enkulturační probíhá díky socializaci, rodinným interakcím, vzděláváním ad. (Lancy, 2010).

¹² Identita je kombinace charakteristik a vlastních hodnot, která popisuje jednotlivce i skupiny v sociálních souvislostech (Erikson, 1968). Identita ale není pouze volbou jedince, tedy jak sám sebe jedinec identifikuje, ale také to, s kým ho ztotožňují ostatní – identita je tedy z části zvolená a z části vnucená (Eriksen, 2007).

1.2 Pravidla chování a zvyky komunity Neslyšících

Každá komunita se vyznačuje specifickými a typickými pravidly chování a zvyklostmi. Tedy i komunita Neslyšících má svá vlastní pravidla a zvyky, jejichž znalost je důležitá zejména pro interkulturní¹³ komunikaci. Kosinová (2008) uvádí následující pravidla komunikace:

- **Doteky a získávání pozornosti:** když Neslyšící chtějí upozornit na to, že chtějí zahájit rozhovor nebo do něj vstoupit, dotknou se horní části ruky či ramene osoby s níž chtějí komunikovat. Jestliže účastníci komunikace sedí, mohou se dotknout místo paže stehna.
- **Přerušování rozhovoru:** pokud chce osoba komunikovat s někým, kdo již vede rozhovor, musí postupovat dle určitých pravidel. Osoba dotykem upozorní osobu, se kterou potřebuje komunikovat, naváže oční kontakt s druhou osobou účastnicí se konverzace a omluví se za přerušování v ČZJ, následně se otočí zpátky k osobě, se kterou chtěla původně komunikovat. Když si s osobou vše vyřídí, poděkuje druhé osobě a odejde.
- **Loučení:** vzhledem k tomu, že se Neslyšící sjíždějí na různé kulturní akce z velmi vzdálených míst, jejich loučení trvá velmi dlouho, jelikož si uvědomují, že se opět dlouho nevidí. Loučení Neslyšících může trvat klidně i déle než hodinu.
- Při komunikaci s Neslyšícím je **nevhodné přerušovat oční kontakt, stát při komunikaci proti světlu** či **chytat Neslyšícího za ruce** při komunikaci. Dále není vhodné snažit se upoutat pozornost dotýkáním se jiných částí těla než těch, která byla zmíněna, zejména je nevhodné dotýkat se hlavy druhého jedince nebo se s ní snažit manipulovat. Pro upoutání pozornosti **není vhodné surové poklepání** nebo naopak **velmi jemné doteky**. Jestliže slyšící při komunikaci s Neslyšícím dělí svou pozornost mezi Neslyšícího komunikačního partnera a okolní zvuky, případně okolní rozhovory slyšících, jedná se také o porušení komunikačních pravidel.

Kosinová (2008) také uvádí typické **zvyky českých Neslyšících**, které jsou následující:

- Neslyšící si přeji dobrou chuť až ve chvíli, kdy mají všichni před sebou jídlo, a to poklepáním pěstí do stolu. Jestliže není k dispozici stůl, poklepají pěstí do ruky.
- Přípitek vyjadřují vzájemným dotykem rukou, ve kterých drží skleničku.
- Mají univerzální pozdrav, který znamená „ahoj“, „dobrý den“, tak i „na shledanou“.
- Neslyšící vyjadřují potlesk třepotáním rukama zvednutýma nad hlavou.
- Jestliže se potkají dobří známí, zdraví se dvěma polibky na tvář.

¹³ Interkulturní komunikace probíhá mezi neslyšící menšinou a slyšící většinovou populací (Macurová, 2017).

2 Přístupy k problematice

Tato kapitola se věnuje komunikaci s Neslyšícími klienty, možným komunikačním překážkám, které mohou v průběhu komunikace s Neslyšícím vzniknout, a způsobům jejich překonávání. Kapitola také představuje organizace a instituce, které se v České republice a v zahraničí zabývají psychologickou intervencí Neslyšících klientů.

Historicky byl medicínský přístup k Neslyšícím uplatňován ve všech oblastech, včetně psychologie, kde byli Neslyšící často popisováni jako agresivní, hloupí nebo jazykově postižení (Glickman, 2013). Díky hlubšímu zkoumání znakových jazyků a komunit Neslyšících bylo odhaleno, že tyto popisy nejsou přesné. Ve skutečnosti se jedná o kulturní rozdíly mezi Neslyšícími a slyšícími a znakové jazyky jsou přirozené jazyky, které nereflektují nižší inteligenci (Glickman, 2013).

Aby psychologická intervence u Neslyšících proběhla úspěšně, je nutné přijmout kulturně lingvistický pohled a plně se oprostít od medicínského pohledu na hluchotu (Glickman, 2013). Postupem času se tedy nejen ve světě, ale i v České republice, začalo upouštět od medicínského pohledu a začala se rozvíjet psychologická intervence i u Neslyšících. Bohužel máme v České republice stále velmi málo informací o psychologické intervenci Neslyšících (Šimralová, 2022).

Kvalitní psychologická intervence pro Neslyšící může být prováděna ve znakovém jazyce, ať už s neslyšícím nebo slyšícím odborníkem (Glickman, 2013), nebo za pomoci tlumočnicka znakového jazyka.

2.1 Komunikace s Neslyšícími klienty a její bariéry

Psychologická intervence Neslyšících je velmi specifická, jelikož se svou formou komunikace liší od nedoslýchavých, ohluchlých a slyšících klientů (Mladová, 2013). Pro české Neslyšící je český znakový jazyk primárním jazykem, (psaná) čeština je pro ně jazykem cizím (Mladová, 2013).

Jestliže má psycholog poskytnout Neslyšícímu klientovi kvalitní psychologickou pomoc, musí nejprve znát specifika komunikace s neslyšícími (Glickman, 2013). Komunikace mezi slyšícími a neslyšícími se liší zejména v jazykových a kulturních oblastech. Neznalost specifík kultury Neslyšících, neznalost znakového jazyka slyšícím odborníkem a nepřítomnost tlumočnicka – zprostředkovatele komunikace mezi oběma stranami, může být jednou z bariér v komunikaci s Neslyšícími klienty (Freeman, 1989).

Jak již bylo zmíněno, mateřským jazykem Neslyšících v České republice je český znakový jazyk, který se od českého jazyka odlišuje svou strukturou a gramatikou. Rozdíly mezi jazyky se mohou odrazit v tom, jak se neslyšící písemně vyjadřuje, a na základě toho vést k oboustrannému vzájemnému nepochopení. (Boukalová, 2010). V tomto případě může podle Freemana (1989) dojít k problémům, např. k předstírání pochopení informací klientem, které mohou vést k nedodržování pokynů/doporučení od odborníka a následně špatné diagnostice psychické poruchy. Dalším problémem může být také to, když odborník předstírá, že svému klientovi rozumí.

Mohlo by se tedy zdát, že by pro Neslyšícího klienta byl ideálním odborníkem sám neslyšící (Steinberg et al., 1998). Vymizela by zejména jazyková a kulturní bariéra a klient by to mohl vnímat tak, že komunikuje s člověkem sobě rovným, znajícím a chápajícím situaci, jaké to vlastně je být Neslyšící (Steinberg et al., 1998). Zde ovšem narážíme na zcela jiný problém, kterým je malá a úzce propojená komunita Neslyšících (Steinberg et al., 1998). Při nedodržení mlčenlivosti Neslyšícím odborníkem by se totiž informace o klientových problémech mohly velmi rychle roznést po celé komunitě (Munro et al., 2008).

Dle Glickmana (2013) je důležité, aby odborník ovládal znakový jazyk na velmi vysoké úrovni nebo alternativně kvalitně spolupracoval s tlumočnickem (do) znakového jazyka. Dále by měl zvládat mezikulturní vztahy slyšící vs Neslyšící, znát svůj pohled na svět a zároveň se snažit pochopit i jiný pohled na svět svého Neslyšícího klienta (Glickman, 2013). Třetí základní dovedností pro psychologickou práci s Neslyšícím dle Glickmana (2013) je vnímání specifik Neslyšících obecně a zároveň vnímání specifik toho konkrétního jedince.

Jednou z možností překonávání jazykových a kulturních bariér je určitě kvalitní spolupráce tlumočnicka s odborníkem. Při tomto typu intervence u Neslyšícího je důležité dodržování určitých doporučení, např. tlumočnick by měl mít vzdělání v oboru tlumočení (Glickman, 2013), při jednotlivých sezeních Neslyšící preferují přítomnost jednoho tlumočnicka (Munro et al., 2008), podle Glickmana (2013) by si měl odborník uvědomovat rozdílnost mezi kulturami a umět s nimi pracovat. Také je velmi důležité, aby odborník dodržoval obecná pravidla komunikace s neslyšícími a na Neslyšícího klienta si vytyčil více času (Fellinger et al., 2012). Jako poslední doporučení zmíním důležitost ověřování si porozumění na straně klienta (Fellinger et al., 2012). Doporučení pro úspěšnou intervenci Neslyšícího klienta za spolupráce odborníka s tlumočnickem do znakového jazyka je mnohem více (viz Boyles & Talbot, 2017; Gill & Fox, 2012; Martinkat & Terhorst, 2021).

2.2 Psychologická intervence Neslyšících klientů v zahraničí

V této kapitole bude zmíněno několik zemí, které poskytují psychologickou intervenci u Neslyšících vedenou přímo ve znakovém jazyce. Vybrala jsem si 3 země, u nichž bylo díky jazykové přístupnosti snadné hledat informace o tamní psychologické intervenci u Neslyšících. Nejprve se zaměřím na psychologickou intervenci u Neslyšících ve Spojeném Království. Dále se budu věnovat situaci v USA. A nakonec zmíním organizace poskytující psychologickou péči v Kanadě.

2.2.1 Spojené Království

Ve Spojeném Království je většina služeb péče o duševní zdraví realizována prostřednictvím Národní zdravotní služby (National Health Service), méně často tyto služby organizují charity a neziskové organizace (BSMHD, 2020a, b).

Na území Spojeného Království nachází celkem tři lůžková oddělení pro dospělé, tři oddělení s ostrahou (jedno s nízkou až střední ostrahou, jedno se střední ostrahou a jedno se zvýšenou ostrahou) a jediné oddělení pro děti a adolescenty ve věku 6–18 let (BSMHD, 2020a, b).

Cílem Národní služby pro neslyšící (NDS), která spadá pod Národní zdravotní službu, je poskytování účinné psychologické péče, která odpovídá potřebám jazykové a kulturní menšiny Neslyšících (Novakova, 2020). Zajímavé je především lůžkové oddělení Bluebell, které je zastřešeno NDS a které se ve srovnání s obdobnými službami pyšní nejvyšším podílem plně kvalifikovaných neslyšících sester (Novakova, 2020).

Jednou ze zajímavých webových stránek je The Deaf Health Charity Signhealth (<https://signhealth.org.uk/>), jedná se o jedinou terapeutickou službu NHS pro neslyšící s úzkostmi a depresemi (The Deaf Health Charity Signhealth, n. d.). Klienti mohou využít terapii face to face nebo terapii online. Všichni terapeuti jsou Neslyšící, případně plynulí uživatelé britského znakového jazyka (The Deaf Health Charity Signhealth, n. d.).

2.2.2 USA

Gallaudetova univerzita je jedinou univerzitou na světě specializující se na vzdělávání Neslyšících, případně i slyšících osob, které ovládají americký znakový jazyk (dále jen ASL). Na Gallaudetově univerzitě existuje možnost studovat psychologii, kde absolventi mohou získat bakalářský titul, Psy. D. nebo Ph. D. (Gallaudet University, n. d., a). Od všech absolventů studia se očekává, že budou ovládat ASL a psanou angličtinu (Gallaudet University, n. d., b).

Na webových stránkách Gallaudetovy univerzity je k dispozici seznam, který uvádí přesný počet soukromých odborníků, ambulancí, komunitních center zaměřených na duševní zdraví,

psychiatrických nemocnic pro Neslyšící, pobytových služeb pro dospělé, děti a mládež, a také počet ambulancí a programů orientovaných na léčbu závislostí v jednotlivých státech USA (Gallaudet University, 2011). Je důležité zmínit, že v seznamu jsou uvedeni pouze odborníci, kteří ovládají americký znakový jazyk.

V USA jsou také Neslyšícím k dispozici webové stránky National Deaf Therapy (<https://www.nationaldeaftherapy.com>), na nichž formou videohovorů poskytuje terapie celkem 21 neslyšících.

2.3 Psychologická intervence Neslyšících klientů v ČR

Také v České republice existují organizace, které se zaměřují na psychologickou intervenci u neslyšících. Vůbec první organizací, která začala poskytovat psychologickou intervenci Neslyšícím, byla organizace Federace rodičů a přátel sluchově postižených, v současné době ji najdeme pod novým názvem Centrum pro dětský sluch Tamtam. Zároveň se jedná o jednu z prvních poskytovaných služeb Centra pro dětský sluch Tamtam byla (Centrum pro dětský sluch Tamtam, n. d., a), tato speciální psychologická poradna funguje dodnes (Centrum pro dětský sluch Tamtam, n. d., b).

Na webových stránkách Svazu neslyšících a nedoslýchavých v České republice můžeme nalézt kontakty na odborníky poskytující psychologickou intervenci pro Neslyšící. Stránky odkazují nejenom na Centrum pro dětský sluch Tamtam, ale i na další odborníky provádějící psychologickou intervenci v ČZJ (SNNCR, n. d.).

Psychologickou intervenci poskytují i speciálně pedagogická centra (SPC), obvykle umístěná při mateřských a základních školách pro sluchově postižené (Langer, Kučera, n. d.).

Na některých vysokých školách můžeme najít poradenská centra, která poskytují Neslyšícím komplexní poradenské služby, včetně těch psychologických. Jedná se zejména o tato centra: Centrum podpory studentům se specifickými potřebami na Univerzitě Palackého v Olomouci, Centrum Carolina na Univerzitě Karlově v Praze a Teiresiás – Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky na Masarykově Univerzitě v Brně. Těchto center je v České republice samozřejmě více, zmínila jsem pouze ty známější (Langer, Kučera, n. d.).

V rámci uskupení Neslyšící ženy v ČR byl 1. července spuštěn projekt s názvem Linka pro neslyšící. Jedná se o bezbariérovou krizovou linku pro uživatele českého znakového jazyka, kteří se ocitnou v nepříznivé životní situaci (Tiché zprávy, 2023). Neslyšící se mohou s operátorkami spojit každý den mezi třetí a osmou hodinou večerní pomocí e-mailu nebo aplikací WhatsApp a Skype (Tiché zprávy, 2023).

3 Vzdělávací systémy psychologů a studentů psychologie o problematice neslyšících

Následující kapitoly se zaměřují na vzdělávání psychologů v zahraničí a také u nás, v České republice. Prvně se krátce zmíním o vzdělávacích systémech ve Spojených státech amerických a ve Spojeném Království, poté se zaměřím na vzdělávání psychologů v České republice. Na závěr tyto systémy porovnam.

3.1 Zahraniční vzdělávací systémy psychologů a studentů psychologie

Jak již bylo uvedeno, tato podkapitola se věnuje analýze vzdělávacích programů určených pro psychology a studenty psychologie v zahraničí, především v USA a ve Spojeném Království.

3.1.1 USA

V kapitole zaměřené na psychologickou intervenci u Neslyšících v USA jsem se již zmínila o Gallaudetově univerzitě, na které je možnost vystudovat psychologii a získat bakalářský titul, titul Psy. D. či titul Ph. D. Znovu bych ráda připomenula, že od absolventů psychologie na Gallaudetově univerzitě se očekává, že budou ovládat psanou angličtinu a americký znakový jazyk.

Gallaudetova univerzita není jedinou univerzitou v USA, která nabízí studium psychologie se zaměřením na Neslyšící. Northeastern University nabízí studijní program s názvem American Sign Language and Psychology – Americký znakový jazyk a psychologie (Northeastern University, n. d.). Ve studijním plánu najdeme intenzivní výuku amerického znakového jazyka, předměty související s historií a kulturou Neslyšících, lingvistické předměty, ale také předměty zaměřené na tlumočení (Northeastern University, n. d.).

3.1.2 Spojené Království

V kapitole zaměřené na psychologickou intervenci u Neslyšících ve Spojeném Království jsem zmiňovala některé z organizací a charit, které se zabývají duševním zdravím Neslyšících. Těchto organizací je značný počet, proto mě překvapilo, že jsem nenašla žádnou univerzitu, na které by se vyučovala psychologie ve spojení s Deaf Studies, jak tomu je např. na Gallaudetově univerzitě nebo na Northeastern University.

Ve Spojeném Království je možné studovat obor British Sign Language & Deaf Studies (University of Central Lancashire, n. d.)

3.2 Vzdělávací systém psychologů a studentů psychologie v ČR

V České republice může člověk studovat psychologii na celkem osmi vysokých školách, z toho pět škol je státních a tři jsou soukromé. Studium psychologie na státních školách je možné na Filozofické a Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (UPOL), Filozofické fakultě Ostravské univerzity, Filozofické fakultě a Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Studium psychologie na soukromých školách je v České republice možné na Pražské vysoké škole psychosociálních studií, s.r.o., University of New York in Prague (UNYP) a Universitas Humanitas Philia Pragensis.

V následujících podkapitolách se zaměřím pouze na jednooborové bakalářské a navazující magisterské studium psychologie, případně studium jednooborové magisterské.

3.2.1 Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy mohou studenti získat bakalářský a navazující magisterský titul.

Před změnou akreditace byly součástí studijního plánu semináře Psychologie komunikace a Pedagogická psychologie, ve kterých měli studenti bakalářského studia možnost nahlédnout do problematiky Neslyšících. Tyto informace jsem získala od jedné z respondentek. Předmět Psychologie komunikace byl v nové akreditaci zrušen a k předmětu Pedagogická psychologie jsem nedohledala v informačním systému žádné další informace.

Několik respondentů z řad aktivních psychologů s několikaletou praxí uvedlo, že se během studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy vůbec nesetkali s problematikou Neslyšících tudíž když přišli do kontaktu s Neslyšícími, museli si informace aktivně vyhledávat sami.

3.2.2 Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy

Na pedagogické fakultě Univerzity Karlovy se studenti za staré akreditace, od roku 2017 do roku 2020, setkali s problematikou Neslyšících již v letním semestru prvního ročníku bakalářského studia v semináři „Speciální pedagogika znevýhodněného člověka se SP¹⁴ I.“. Ve třetím ročníku v zimním semestru studenti absolvovali navazující předmět s názvem „Speciální pedagogika znevýhodněného člověka se SP II.“ (Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, n. d., a). O semináři „Speciální pedagogika znevýhodněného člověka se SP I.“ v sylabu předmětu nenajdeme podrobné informace, ale o navazujícím semináři už ano. Navazující

¹⁴ SP = sluchové postižení.

seminář byl částečně zaměřen na kochleární implantaci, rehabilitaci po kochleární implantaci a prevenci sluchových vad (SIS, n. d., a). Zároveň se ale věnoval komunikačním přístupům ve vzdělávání, vizuálně-motorickým komunikačním systémům, znakovému jazyku a s tím spojené legislativě (SIS, n. d., a). Předmět se také zabýval kulturou Neslyšících, tlumočením a tlumočnickými službami (SIS, n. d., a). Povinná literatura k tomuto semináři se nese ve stejném duchu.

Podle nové akreditace se studenti psychologie setkají s problematikou Neslyšících pouze v letním semestru prvního ročníku v předmětu „Speciální pedagogika – člověk se SP a NKS¹⁵“ (Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, n. d., b). Obsah předmětu je zaměřen medicínsky, klade důraz na názory z oborů logopedie a surdopedie, věnuje se klasifikaci sluchových vad, logopedické a surdopedické intervenci, okrajově se zabývá komunikací (SIS, n. d., b). Povinná literatura tohoto semináře je také zaměřena silně medicínsky.

Přístup k problematice Neslyšících se s novou akreditací na první pohled značně proměnil. Bohužel nemám k dispozici žádné informace o průběhu výuky tohoto předmětu v rámci nové akreditace, abych mohla tuto výuku srovnat s výukou za staré akreditace, které poskytl jeden z respondentů.

Na navazujícím magisterském studiu se možná problematikou Neslyšících nezabývají, jelikož jsem o tom nedohledala žádné informace.

3.2.3 Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci je možné studovat psychologii jednooborově nebo v kombinaci s jiným oborem. Ve studijních plánech jsem nenašla žádné předměty zabývající se problematikou n/Neslyšících (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, n. d.).

Čtyři z pěti respondentů uvedli, že během svého studia nebyli vůbec seznámeni s problematikou Neslyšících. Pouze jeden student potvrdil, že se s tímto tématem setkal, což naznačuje, že v rámci změny akreditací mohlo dojít k úpravám nebo dokonce ke zrušení některých předmětů.

3.2.4 Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Na Filozofické fakultě Ostravské univerzity je možné studovat psychologii pouze jako bakalářské jednooborové studium. Ve studijním plánu jsem nedohledala žádné semináře, které by se zabývaly problematikou n/Neslyšících (Filozofická fakulta Ostravské univerzity, n. d.),

¹⁵ NKS = narušená komunikační schopnosti.

ale jedním z respondentů mi bylo sděleno, že jsou studentům předávány informace ohledně toho, jak při konzultacích a psychologickém testování postupovat u klientů s určitým druhem postižení.

3.2.5 Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně

Na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně je možné získat bakalářský a navazující magisterský titul. Ve studijních plánech jsem nenašla žádné předměty, které by se zabývaly problematikou Neslyšících (Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, n. d., a, b).

Jedním respondentem mi bylo potvrzeno, že opravdu nemají žádný předmět, který by se zabýval problematikou Neslyšících, ale že studenti mají možnost se přihlásit na povinně volitelné a volitelné předměty zabývající komunikací s Neslyšícími, které by se měly vyučovat na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

3.2.6 Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně

Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně je také možnost získat bakalářský a navazující magisterský titul. Ve studijních plánech jsem opět nenašla žádné předměty zabývající se problematikou Neslyšících (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, n. d., a, b).

Respondenti z této fakulty také uvedli, že se během studia nesetkali s předmětem zabývajícím se touto problematikou.

Je tedy možné, že respondent z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně měl na mysli některé z předmětů nově otevřeného studijního programu Tlumočnictví českého znakového jazyka. Předměty tohoto studijního programu by ale dle webových stránek měly být určeny pouze pro studenty mateřského oboru (Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, n. d., c).

3.2.7 Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích nabízí bakalářské studium psychologie, v akademickém roce 2023/2024 nabízí studium psychologie v nově akreditovaném navazujícím magisterském programu (Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, n. d.).

Na stránkách této katedry psychologie jsem nenašla žádné informace o studijním plánu bakalářského či navazujícího magisterského studia, nicméně několika respondenty mého

výzkumného šetření mi bylo sděleno, že se při studiu bakalářského programu se nejbližší dotkli problematiky Neslyšících v semináři Speciální pedagogika, kde byli seznámeni s možnostmi komunikace s Neslyšícími a s pravidly chování při komunikaci s Neslyšícími. Konkrétní seminář se specializací přímo na Neslyšící se zde ale nevyučuje.

O navazujícím magisterském studiu zatím nejsou žádné takové informace, jelikož první studenti ke studiu nastoupí v akademickém roce 2023/2024.

3.2.8 Pražská vysoká škola psychosociálních studií, s.r.o.

Pražská vysoká škola psychosociálních studií nabízí bakalářské i navazující magisterské studium.

Ve studijním plánu bakalářského ani navazujícího magisterského studia jsem nenašla žádný povinný seminář zabývající se problematikou Neslyšících a komunikací s Neslyšícími klienty (Pražská vysoká škola psychosociálních studií, n. d., a). Ani mezi studijními materiály, které jsou dostupné na webové stránce této vysoké školy, nenajdeme žádnou literaturu, která by se, byť jen okrajově, zmiňovala o problematice Neslyšících a komunikací s nimi (Pražská vysoká škola psychosociálních studií, n. d., b).

Jedním z respondentů dotazníkového šetření mi bylo potvrzeno, že se během celého studia psychologie na Pražské vysoké škole psychosociálních studií nesetkal se zmínkou o Neslyšících.

3.2.9 University of New York in Prague

Na University of New York in Prague je k dispozici čtyřleté bakalářské studium psychologie a navazující magisterský program (University of New York in Prague, n. d., a). Stránky této vysoké školy se pyšní tím, že absolventi jejich bakalářského studia často pokračují ve studiu navazujících magisterských programů na českých univerzitách jako je Karlova univerzita, Masarykova univerzita, UPOL, ale vybírají si jedny z nejprestižnějších univerzit na světě jako je např. Oxford, Cambridge, Yale a další (University of New York in Prague, n. d., a).

Zajímavostí je, že po absolvování této vysoké školy získáte kromě tradičního diplomu, také tzv. blockchainový diplom, který nelze padělat a je snadno dohledatelný a ověřitelný (University of New York, n. d., c).

Ve studijním plánu bakalářského ani navazujícího magisterského programu jsem taktéž nenašla žádný povinný ani volitelný seminář zabývající se problematikou Neslyšících (University of New York in Prague, n. d., a, b). Jeden z respondentů potvrdil, že se v rámci studia na

University of New York in Prague neseťkal s náhledem do této problematiky a že informace o Neslyšících získal během studia na jiné vysoké škole.

3.2.10 Universitas Humanitas Philia Pragensis

Jednooborový studijní program psychologie na Universitas Humanitas Philia Pragensis získal ocenění za inovativní program, který se zaměřuje na praktickou i teoretickou přípravu svých absolventů pro budoucí povolání psychologa v následujících profesích: školní psycholog, klinický psycholog, dětský psycholog v pedagogické terapii, specialista na závislostní terapii a specialista na závislostní psychoterapii (Universitas Humanitas Philia Pragensis, n. d.). Studium psychologie je pětileté, ale je zde možnost si nechat uznat částí studia absolvované na jiné vysoké škole. Absolvent získá titul Master of Psychology.

Bohužel jsem ve studijním plánu tohoto studijního programu nenašla žádný seminář, který by se zabýval problematikou Neslyšících (Universitas Humanitas Philia Pragensis, n. d.), tuto informaci mi potvrdila i jeden z respondentů výzkumného šetření, který uvedl, že se při studiu psychologie na této vysoké škole neseťkal se žádnou zmínkou o Neslyšících.

3.3 Shrnutí

Vzhledem k výše uvedeným informacím můžeme konstatovat, že vzdělávání psychologů zaměřených na Neslyšící v České republice není na stejně vysoké úrovni, jako tomu je v USA. Zároveň vzhledem k informacím získaným od aktivních psychologů s několikaletou praxí, kteří nezískali v rámci svého studia žádné informace o problematice Neslyšících a museli si je sami aktivně vyhledávat, byť to bylo z důvodů, že je toto téma zajímalo nebo protože v rámci své praxe přišli do kontaktu s Neslyšícími klienty, je vidět, že se situace ohledně vzdělávání psychologů o problematice Neslyšících zlepšila i na českých vysokých školách. Toto zlepšení není nijak významné, ale i přesto je důležité. I nadále musíme usilovat o zvýšení povědomí o Neslyšící klientele. Je to dané tím, že v České republice neexistuje jediný studijní program psychologie se zaměřením na Deaf Studies.

Nejvíce se během studia problematice n/Neslyšících věnuje Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Respondent, se kterým jsem se bavila právě o studiu na PedF UK, uvedl, že v rámci studia absolvoval dva semináře, které byly zaměřené „*ze speciálně pedagogického pohledu, jak komunikovat s lidmi s handicapem, a medicínsko-technologického, kde jsme probírali druhy sluchových vad, kochleární implantáty, prostě takový ty technikálie*“.

Ze zjištěných informací od respondentů vyplývá, že na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Filozofické fakultě Univerzity Karlovy se problematice n/Neslyšících věnuje přibližně ve stejném měřítku.

Na Filozofické fakultě Ostravské univerzity přijdou studenti do styku s problematikou n/Neslyšících jen velmi okrajově.

Na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, Fakultě sociálních studií a Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, Pražské vysoké škole psychosociálních studií, s.r.o., University of New York in Prague a Universitas Humanitas Philia Pragensis se studenti neseťkají s žádnou zmínkou o problematice n/Neslyšících.

4 Výzkumné šetření

Motivem pro výzkumné šetření byla neznalost situace problematiky Neslyšících pohledem psychologů a studentů psychologie v ČR. V našem prostředí nemáme ucelené seznamy odborníků či organizací poskytujících psychologickou intervenci v českém znakovém jazyce – v zahraničí, např. ve Spojeném Království, to tak funguje.

Před zahájením výzkumu jsem si stanovila tyto předpoklady:

- návratnost u studentů bude okolo 80–100 dotazníků.
- návratnost u psychologů bude okolo 40–60 dotazníků.
- Nejvíce respondentů bude do 30 let.
- Nejvíce respondentů psychologů bude s praxí do 5 let.
- Nejvíce respondentů studentů bude z prvních ročníků bakalářského studia.
- Ze soukromých vysokých škol nedostanu ani jeden vyplněný dotazník.

4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumu bylo zjistit, zda a jakým způsobem se setkávají budoucí psychologové s problematikou n/Neslyšících – zda znají kulturní specifika a pravidla komunikace. Výzkum se zaměřil na faktické znalosti jak studentů psychologie napříč různými katedrami psychologie různých vysokých škol, tak na faktické znalosti již aktivních psychologů, kteří specificky nejsou součástí žádných institucí zaměřujících se na Neslyšící.

Výzkumné otázky jsou následující:

- Jsou budoucí a aktivní psychologové dostatečně informováni o problematice n/Neslyšících?
- Jaké jsou zkušenosti odborníků s průběhem sezení s n/Neslyšícími?
- Jsou odborníci, kteří se prozatím neseťkali s n/Neslyšícími, připraveni¹⁶ na takové setkání?

4.2 Typ výzkumu

Vzhledem k cíli výzkumu byl zvolen **smíšený výzkum**, tedy kombinace kvalitativních a kvantitativních postupů. Smíšený typ výzkumu umožňuje využít silné stránky obou postupů a zároveň eliminovat ty slabé (Hendl, 2016). Kvantitativní výzkum mi umožnil sesbírat

¹⁶ Připravenost je zde jako subjektivní vnímání odborníka ohledně připravenosti na práci s neslyšícím.

rozsáhlý vzorek respondentů, naopak kvalitativní výzkum umožnil prozkoumat danou problematiku více do hloubky.

Jako konkrétní kvantitativní přístup jsem použila **analýzu pomocí deskriptivní statistiky**.

Jako konkrétní kvalitativní přístup jsem použila **kolektivní případovou studii v exploratorním nastavení**. Ve výzkumu šlo o detailní prozkoumání více případů studentů psychologie a již aktivních psychologů. Případová studie nám umožnila se dozvědět mnoho o dosud neprozkoumaném poli problematiky neslyšících pohledem studentů psychologie a aktivních psychologů, kteří cíleně nepracují s neslyšícími osobami.

4.3 Výzkumný soubor

Respondenti z oblasti budoucích psychologů byli získáni výzvou na sociálních sítích ve facebookových skupinách, konkrétně ve skupinách Studenti psychologie FF UK, Chci studovat psychologii, Česká asociace studentů psychologie a Studenti psychologie na PedF UK. Také jsem poprosila přátele, kteří mají známé na jednotlivých fakultách psychologie, s rozesláním on-line dotazníku. Celkem jsem očekávala odpovědi z desíti kateder v České republice, sedm z nich je součástí státních škol a tři z nich škol soukromých. Z těch státních je řeč o katedrách psychologie na Filozofické a Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, Filozofické fakultě Ostravské univerzity, Filozofické fakultě a Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Ze soukromých škol je řeč o Pražské vysoké škole psychosociálních studií, s. r. o., University of New York in Prague (UNYP) a Universitas Humanitas Philia Pragensis.

Respondenti z oblasti aktivních psychologů byli získáni také výzvou na sociálních sítích ve facebookové skupině Česká psychologie. Také jsem přímo oslovila psychology, které sama znám. Někteří z psychologů mi sami aktivně nabídli, že dotazník pošlou svým kolegům, o kterých se domnívali, že by je tento výzkum mohl zajímat. K této výzvě bylo zapotřebí vymezit pro tuto práci důležité kritérium, že daný psycholog nesmí pracovat v instituci zaměřené na Neslyšící.

4.4 Metody získávání dat

Pro získání co možná největšího počtu dat z řad studentů psychologie a již aktivních psychologů byla použita metoda **on-line dotazníku**. Dotazník byl vytvořen v programu Google Forms, jelikož je zde velmi jednoduché nastavit generování otázek na základě odpovědí. Otázky pro

studenty psychologie a aktivní psychology se mírně lišily. Pro studenty psychologie bylo v souboru otázek celkem 20 otázek, pro aktivní psychology bylo otázek 22. Každý respondent ale odpovídal na jiný počet otázek na základě svých předchozích odpovědí. Soubor otázek byl vytvořen na základě doporučení od Hendla (2016).

Soubor otázek k dotazníkovému šetření začínal otázkou, která mi pomohla roztrždit respondenty na studenty a již aktivní psychology. Na základě tohoto úvodního roztržení respondentů dotazníkový formulář Google Forms generoval další otázky, které byly pro obě skupiny stejné, byly pouze modifikované buď pro studenty nebo pro psychology. Pro psychology s praxí byly v souboru otázek dvě otázky navíc, které souvisely s jejich psychologickou praxí a na které by studenti ani odpovědět nemohli. Dotazník obsahoval otázky, jejichž cílem bylo zjistit u respondentů jejich profesní pozadí, dosažené vzdělání, zkušenosti s Neslyšícími klienty a jejich zhodnocení, zda ovládají český znakový jazyk, zda se setkali s klientem, kterého na sezení doprovodil tlumočnick českého znakového jazyka, nebo zda se v rámci studia setkali se seminářem, který byl zaměřený na komunikaci s Neslyšícími klienty a obecněji problematiku Neslyšících.

Abych však mohla hlouběji proniknout do zkoumané problematiky, bylo zapotřebí využít metodu **polostrukturovaného rozhovoru**. Oslovila jsem pět studentů psychologie a pět aktivních psychologů, kteří vyplňovali můj internetový dotazník a na konci dotazníku souhlasili s druhou fází výzkumu a zanechali mi na sebe kontakt. Výběr studentů psychologie jako účastníků rozhovorů nebyl vůbec náhodný. Snažila jsem se získat co nejširší přehled o situaci vzdělávání psychologů v České republice. Pro tento účel jsem vybrala po jednom studentovi z každé relevantní školy a fakulty, aby bylo zastoupeno co nejširší spektrum studijních plánů. Z aktivních psychologů jsem příliš vybírat nemohla, jelikož už z tak malého vzorku odpovědí velmi málo psychologů souhlasilo s rozhovorem a zanechalo na sebe kontakt.

Některé otázky v rámci rozhovorů byly stejné pro všechny účastníky. Některé otázky jsem však připravila speciálně pro jednotlivé účastníky, a to na základě jejich odpovědí z dotazníku. Další otázky jsem položila spontánně během rozhovorů, a to v reakci na odpovědi na předchozí otázky.

Univerzální otázky pro všechny účastníky rozhovoru byly tyto (některé z otázek byly pouze modifikované podle toho, zda byl dotyčný student nebo aktivní psycholog):

1. Cítíte se dostatečně informován/a o komunitě Neslyšících, specifických komunikace ad.?
2. Myslíte si, že kultura a komunita Neslyšících obohatila/ by mohla obohatit Váš život?

3. Dokážete si představit každodenní situace, které Neslyšící řeší a které jsou pro slyšící naprosto běžné? Např. jak se budí, jak ví, že někdo zvoní, jak získávají informace o okolním světě aj.
4. Máte nějaké informace o Neslyšících studentech na Vaší fakultě? Jak fungují ve výuce, je zde přítomen tlumočník, přepisovatel nebo je zde jiná forma bezbariérovosti?
5. Měl by podle Vás každý psycholog ovládat český znakový jazyk?
6. Myslíte si, že psychologická intervence Neslyšících v České republice pokročila dopředu? Máte např. přehled či porovnání, jaká je situace v zahraničí?
7. Kdyby za Vámi přišli rodiče s dítětem, kterému právě byla diagnostikována ztráta sluchu, a požádali Vás o pomoc, co byste jim doporučil/a, jak byste je podpořil/a?
8. Vyvinul se nějak Váš názor na problematiku Neslyšících, když porovnáte získané informace z přednášek/seminářů a konkrétní situaci, kdy jste se setkal/a s Neslyšícím?

Rozhovory probíhaly on-line přes vybranou komunikační platformu (Zoom, Google Meet, Whatsapp). Výhodou on-line rozhovorů bylo to, že jsem se mohla spojit s respondenty ze vzdálených míst České republiky a bez nějakých problémů je zaznamenat pro následné přepsání do písemné podoby a analýzu (samozřejmě s předem získaným souhlasem účastníka rozhovoru). Přepsané rozhovory nejsou součástí bakalářské práce kvůli ochraně respondentů.

4.5 Průběh výzkumu

Na základě prostudování relevantní odborné literatury jsem vytvořila soubor otázek pro dotazníkové šetření dle doporučení od Hendla (2016).

Pro vytvoření dotazníku jsem zkoumala funkce různých programů, které mi byly doporučeny. U některých programů bych musela zaplatit měsíční předplatné, což mi dokonce bylo doporučeno, jelikož v programu byly funkce, které ukazovaly na zajímavé souvislosti mezi různými odpověďmi a otázkami. Bohužel jsem při pokusu o zakoupení licence tohoto programu zjistila, že bych musela zaplatit za celý rok dopředu. Proto jsem se rozhodla pro zvolení programu Google Forms, který sice nemá tolika zajímavých funkcí, ale je zdarma. Nejdůležitějším kritériem bylo především nastavení dotazníku tak, aby generoval otázky na základě předešlých odpovědí, což se povedlo. Dotazník jsem před rozesláním mezi budoucí a aktivní psychology pečlivě testovala přibližně tři dny, aby odpovědi správně navazovaly a vše fungovalo tak, jak má.

Jak již bylo zmíněno, dotazník jsem sdílela především na sociálních sítích ve facebookových skupinách určených pro psychology a studenty psychologie. Sama jsem také oslovila své známé psychology a požádala i několik přátel o sdílení dotazníku mezi jejich známé.

V průběhu sbírání dat jsem začala kontaktovat psychology a studenty psychologie, kteří projevíli zájem o druhou část výzkumného šetření – rozhovor.

Na základě domluvy dle individuálních časových možností jsem průběžně realizovala rozhovory, které jsem si po předchozím souhlasu nahrávala a následně přepsala do písemné podoby pro závěrečnou analýzu.

Po jedenácti dnech jsem ukončila přijímání odpovědí, jelikož už dotazníky nikdo nevyplňoval, a provedla analýzu odpovědí z dotazníků a analýzu rozhovorů.

4.6 Zpracování dat

Základem dat byl on-line dotazník a simultánní přepisy rozhovorů. Pro zpracování dat dotazníku jsem použila **deskriptivní statistiku**.

Rozhovory jsem nejprve analyzovala prostřednictvím **otevřeného kódování**, vyhledala jsem témata a přiřadila jim kódy. Druhým krokem bylo **axiální kódování**, kdy jsem identifikovaná upřesnila a začala propojovat a vnímat různé interakce a souvislosti. Třetím a posledním krokem analýzy textů bylo selektivní kódování (Hendl, 2005).

Abych mohla data použít, musela jsem je nejprve anonymizovat. Příliš konkrétní sdělení byla nahrazena obecnějšími obraty, tento zásah jsem označila hranatými závorkami.

V rámci anonymizace jsem k citacím nepřidávala kódy jednotlivých respondentů.

4.7 Analýza dat dotazníků

Celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo 64 respondentů, z toho 43 studentů psychologie, 19 aktivních psychologů a 2 respondenti aktivní psychologové a zároveň studenti. Celkem 50 respondentů bylo ve věku do 30 let.

Z oblasti studentů psychologie jich 23 má vystudované bakalářské studium a 20 je na navazujícím magisterském studiu. 12 studentů bakalářského studia bylo z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, 3 z Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, 3 z Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2 z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a poslední tři studenti byli z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a University of Amsterdam. Za University of

New York in Prague, Pražskou vysokou školu psychosociálních studií, s. r. o. a Filozofickou fakultu Ostravské univerzity dotazník nevyplnil ani jeden student.

Z 20 studentů 14 studentů navazujícího magisterského studia pokračuje ve studiu na stejné fakultě jako vystudovali bakalářské studium. Z těchto studentů studuje 8 z nich na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, 4 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a 2 na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Z 20 studentů 6 studentů navazujícího magisterského studia nepokračuje ve studiu na fakultě, na níž vystudovali bakalářské studium. Bakalářské studium vystudovali 3 na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a 3 studenti každý po jednom studoval bakalářské studium na Univerzitě Pavla Jozefa Šafárika, Filozofické fakultě Ostravské univerzity a poslední student vystudoval bakalářské studium v zahraničí, přesnou vysokou školu ale dotazovaný nevedl. Na navazujícím magisterském studiu studují 2 studenti na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, zbylí studenti každý po jednom studují na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, University of New York in Prague a Humanitas Universitas Philia Pragensis.

Ze 43 studentů se 28 z nich během svého studia nesetkalo s Neslyšícím, 15 studentů se s Neslyšícím setkalo. Naopak v soukromém životě se 24 studentů setkalo s Neslyšícím, 19 studentů se s Neslyšícím v soukromém životě nesetkalo. Ze 43 studentů 1 student ovládá český znakový jazyk na úrovni B2, jeden student ovládá český znakový jazyk na úrovni A2 a jeden student uvedl, že se učí americký znakový jazyk, úroveň nevedl. Studenti ovládající český znakový jazyk se jej naučili v rámci oboru ČNES a v Pevnosti – Českém centru znakového jazyka. Student ovládající americký znakový jazyk uvedl, že se jej učí z videí na YouTube. Všichni 3 studenti si myslí, že znalost znakového jazyka rozšíří pole jejich působnosti. Na otázku, zda si dotazovaní myslí, že by znalost českého znakového jazyka mohla rozšířit pole jejich působnosti odpovídali následovně: 19 rozhodně ano, 14 spíše ano, 1 neví, 6 spíše ne. Z 28 studentů, kteří se někdy setkali s Neslyšícím, 11 z nich uvedlo pozitivní zkušenosti s Neslyšícími, 6 uvedlo smíšené zkušenosti a 1 dotazovaný uvedl, že nemá prakticky žádné zkušenosti s Neslyšícími, o zbylých 10 respondentech nemám informace.

Z oblasti aktivních psychologů jich z 21 dotazovaných 13 z nich vykonává praxi v časovém horizontu 1–5 let, 3 z nich v časovém horizontu 11–15 let, 2 z nich do 1 roku, 1 respondent uvedl 16–20 let, další respondent 21–25 let a poslední respondent uvedl déle než 36 let. Většina respondentů uváděla více oblastí, kde vykonávají svou praxi. Z 21 respondentů jich 8 pracuje

v nemocnici, 6 pracuje v neziskové organizaci, 5 vede soukromou praxi, 4 pracují ve škole, 2 na ambulanci, 2 v pedagogicko-psychologické poradně a jeden respondent pracuje ve školství. Z 21 psychologů jich 18 vystudovalo jak bakalářské, tak navazující magisterské studium na stejné škole a fakultě, 3 z nich studovali na rozdílných školách a fakultách. Z 18 psychologů, kteří studovali na stejné škole a fakultě jich 7 studovalo na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, 6 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, 2 na Pražské vysoké škole psychosociálních studií a 3 studenti studovali po jenom na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a poslední na University od Groningen. Z psychologů, kteří studovali bakalářské a navazující magisterské studium na rozdílných školách a fakultách každý po jednom studoval bakalářské studium na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Filozofické fakultě Ostravské univerzity a poslední respondent studoval na VU Amsterdam. Navazující magisterské studium u těchto tří respondentů proběhlo na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a na Universiteit Leiden.

Z 21 psychologů se 12 z nich ve svém soukromém životě setkali s Neslyšícím, 9 nikoli. Během svého studia nebo praxe se z 21 aktivních psychologů setkalo pouze 7 z nich s Neslyšícím, z těchto 7 respondentů pouze 1 z nich uvedl, že k němu na sezení přišel Neslyšící klient s tlumočnickem. Ze 7 respondentů 5 z nich uvedlo, že má s Neslyšícími pozitivní zkušenosti, 1 různé zkušenosti a 1 respondent nedokázal odpovědět. Žádný z dotázaných psychologů neovládá český znakový jazyk. Většina psychologů uvedla, že by znalost českého znakového jazyka rozhodně nevyžila v soukromém životě, pouze 5 respondentů se přiklání k pozitivní odpovědi. Z 21 respondentů 15 uvedlo odpovědi na otázku, zda si myslí, že by znalost znakového jazyka mohla rozšířit pole jejich působnosti, odpovědi byly následující: 4 rozhodně ano, 4 spíše ano, 4 nevím, 2 spíše ne a 1 určitě ne.

Z celkového počtu 64 dotazovaných, 47 uvedlo, že se v rámci svého studia setkali se zmínkou o Neslyšících, o způsobu komunikace s neslyšícími klienty, 17 dotazovaných s takovými informacemi nepřišlo do kontaktu. Z 64 dotazovaných si 48 myslí, že by součástí studijního plánu psychologie měl/y být seminář/e zabývající se komunikací s Neslyšícími, 13 neví a 3 si myslí, že by takový seminář/e neměl/y být součástí studijního plánu psychologie.

Respondenti odpověděli na otázku týkající se formy komunikace s Neslyšícím klientem následujícím způsobem: 43 by využilo služeb tlumočnicka do českého znakového jazyka, 42 papír a tužku, 36 mluvení a odezírání, 8 český znakový jazyk (1 respondentka uvedla ČZJ/ASL), 4 respondenti uvedli, že by formu komunikace nechali na Neslyšícím klientovi

podle toho, co by mu vyhovovalo, zároveň by tato forma komunikace musela být v možnostech psychologa, 2 respondenti uvedl tlumočící aplikace, 1 respondent uvedl, že by takového klienta s největší pravděpodobností nepřijal, jelikož by to pro něj byla příliš velká bariéra, zároveň by Neslyšícímu poskytl kontakt na někoho, kdo se problematikou Neslyšících zabývá. Jeden respondent se také zamyslel nad tím, že by Neslyšící klient mohl mít problém s řešením svých problémů v přítomnosti tlumočnicka. Respondenti u této otázky volili více odpovědí.

4.8 Analýza dat rozhovorů

4.8.1 Popis výzkumného souboru

Výzkumný soubor byl vytvořen z 10 respondentů – 5 studentů psychologie a 5 aktivních psychologů. Většinu výzkumného souboru ($n = 8$) tvořily ženy, dva respondenti byli muži. Z aktivních psychologů dva vykonávají praxi v časovém horizontu dlouhém 1–5 let, jeden 11–15 let, jeden 16–20 let a jeden déle než 36 let. Ze studentů dva studují psychologii 4 roky, jeden 1 rok, jeden 5 let a jeden více než 6 let. Tři psychologové vystudovali bakalářské a navazující magisterské studium na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, jeden na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy a jeden na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Ze tří studentů psychologie, každý po jednom studují, bakalářské a případně i navazující magisterské studium na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity a na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Dva ze studentů vystudovali bakalářské a navazující magisterské studium na rozdílných školách a fakultách, jeden vystudoval bakalářské studium na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a nyní studuje navazující magisterské studium na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Druhý student vystudoval bakalářské studium na Filozofické fakultě Ostravské univerzity a nyní studuje na Humanitas Universitas Philia Pragensis.

Nejvíce osob ($n = 4$) z výzkumného souboru studovalo nebo stále studuje na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Druhý nejvyšší počet osob ($n = 2$) studuje nebo studoval na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy; stejný počet osob ($n = 2$) studuje či studoval na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

4.8.2 Vzdělávací systémy psychologů

Odborná příprava psychologů v České republice je jedním z důležitých témat této bakalářské práce, proto jsem na toto téma směřovala i jednu z otázek výzkumu. Z celkového počtu 10 respondentů 8 uvedlo, že se v rámci studia setkali s problematikou n/Neslyšících, 2 ze studentů

se s touto problematikou během studia sice nesetkali, ale sami si aktivně informace dohledávali. Jeden z respondentů uvedl: „*Ano, nějaké informace jsem si hledal, a to zejména z toho důvodu, že pracuji na poloviční úvazek, jako forma brigády, jako osobní asistentka a tam v rámci zaškolení jsme si všichni hledali nějaké informace o každém druhu znevýhodnění. Takže o sluchovém handicapu jsem také něco četl.*“

Jiný respondent na stejnou otázku odpověděl takto: „*Při studiu na vysoké škole jsme se problematiky komunikace s neslyšícími, ale i celkově přístupu k takové skupině osob, nejbližší dotkli v předmětu Speciální pedagogika. Tam jsme si říkali, jaké jsou možnosti komunikace s neslyšícími.*“

Jeden respondent z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy uvedl: „*My jsme měli přímo předmět, teď nevím, jak se to jmenovalo, ale pointou bylo prostě sluchový postižení, kdy jsme měli opravdu přímo speciální pedagogy, kteří se zaměřovali na sluchový postižení. Říkali nám obecně informace, kazuistiky z praxe, to znamená, že jsme měli jako dostatečný přísun informací.*“ Později respondent v rozhovoru uvedl, že sice má dostatek teoretických informací o n/Neslyšících, ale kdyby měl poskytovat psychologickou intervenci těmto klientům, teoretické informace by mu rozhodně nestačily a cítil by potřebu jako první absolvovat několik hodin náhledů, jak vlastně pracovat s Neslyšícími a na co všechno si při takové spolupráci dávat pozor. S tímto názorem se ztotožňovali i další respondenti výzkumu, např.: „*Teoreticky se cítím připravená na práci s neslyšícím klientem, myslím, že mi bylo poskytnuto v rámci studia dostatečné množství informací ohledně specifík komunikace a částečně i nějakých pravidel chování během komunikace s neslyšícím, ale v praxi bych potřebovala alespoň pár hodin náhledů, jak vlastně taková spolupráce mezi neslyšícím klientem a odborníkem probíhá...*“

Když jsem se zeptala na otázku zařazení semináře/ů specializující se právě na komunikaci s neslyšícími a alespoň základní kurzy znakového jazyka, setkala jsem se s více podobnými názory jako byl např. tento: „*... ten psycholog, který by měl o to zájem a vlastně zjistil, že by to v rámci těch dvousemestrálních předmětů, tak by mohl jít na nějaký takový kurz. Asi bych to ale nechala na základě dobrovolnosti.*“ Jednou z velmi zajímavých odpovědí byla tato: „*Seminář vyloženě ne, ale alespoň jednu, dvě přednášky na toto téma bych uvítala. Ale to nejen u neslyšících, ale asi obecně na všechny osoby se specifickými potřebami (takže např. i u Romů, nevidomých apod.). Na psychologii se samozřejmě docela dost probírají např. poruchy autistického spektra. O tom tedy znalostí máme dost. O ostatních specifických skupinách toho zase až tolik nevíme, což je ale škoda. Zvláště třeba pro psychology, kteří míří do školství či do kliniky. Základy ČZJ – brala bych to jako fajn přídatek, ale určitě bych to nedělala povinné.*“

Několik mých spolužáků ale třeba zcela dobrovolně na základy ČZJ, které pořádá FF UK, chodilo. Brali to jako moc fajn, odpočinkový předmět, který je navíc naučil něco velmi užitečného. [...]“

Na otázku, zda by se všichni psychologové měli učit český znakový jazyk reagovala většina dotazovaných podobně jako tento respondent: *„Myslím si, že ne. Nebo takhle, v nějakém ideálním světě ano, ale v praktickém nebo jako v praxi České republiky si myslím, že ne...Jakoby hodnotím to z toho důvodu, že prostě je málo psychologů, a když budeme dávat ještě požadavek, aby se naučili znakový jazyk, tak to bude další vlastně překážka tomu, aby se dostalo víc psychologů do praxe. Určitě bych některý psychology, kteří o to mají zájem, tím směrem orientovala. Nicméně si nemyslím, že by to bylo prospěšný, aby všichni byli takhle orientováni.“* Jeden z respondentů měl naopak názor, že by se všichni psychologové měli učit český znakový jazyk. Několik z respondentů uvedlo (3), že by bylo vhodné, aby každý psycholog uměl základy českého znakového jazyka, např. jak pozdravit, zeptat se, jak se druhý má atp.

Na otázku, jak by respondenti reagovali, kdyby k nim přišli rodiče s dítětem, kterému byla právě diagnostikovali lékaři ztrátu sluchu, jsem získala mnoho překvapivých odpovědí např.: *„Určitě bych zvalidizovala spektrum emocí, které okolo takovéto vyslovené diagnózy může v rodičích vyvstat. Doporučila bych jim individuální a rodinnou psychoterapii a současně nějakou neziskovou organizaci, která by je i jejich potomka mohla podpořit cíleněji, napadá mě Tamtam.“* Jiná odpověď zněla: *„Samozřejmě bych poskytla takovou psychickou podporu, jakou by právě potřebovali – takže třeba krizovou intervenci apod. V první řadě bych se snažila ošetřit emoce, abychom mohli třeba pokračovat dál. Očekávám, že by však potřebovali více spíš poradenství, a i to by mohlo pomoci s ošetřením daných emocí, co dělat dál apod. Odkázala bych je na TamTam – zaprvé oni přímo mají kontaktní linku pro tyto případy, zadruhé si rodinu mohou převzít do své péče a procházet vším s nimi. TamTam je v tomto naprosto nenahraditelný. Pokud by rodiče do Tamtamu nechtěli, poskytla bych jim takovou pomoc, jakou bych zvládla, ale pravděpodobně méně kvalitní než TamTam, který toto dělá již desítky let.“*

4.8.3 Kultura a komunita Neslyšících

Do souboru otázek jsem zahrнула i otázku, zda si respondenti myslí, jestli by kultura a komunita Neslyšících mohla obohatit jejich život, nebo se tak tomu již tak stalo:

„Rozhodně ano. Nevím, zda je třeba to rozvádět... Ale poznala jsem spoustu skvělých neslyšících lidí, poznala jsem obrovský svět, který ráda poznávám dál. A který mě dál překvapuje.“

„Ano, to rozhodně. Vždycky, když poznáte něco nového, tak vás to obohatí.“

„Určitě je to obohacující, přináší jiný pohled na svět, který je plný i prázdný vjemů. Osobně nejsem přímo zapojena do žádné konkrétní komunity, spíše jen okrajově, ale i tak byl kontakt s nimi dostatečným impulsem, abych se začala zajímat o znakovku. To, jak se dá pracovat s tělem, prsty, gestikulací a pohyby obličeje, bylo velmi fascinující, protože normálně o svých prstech nepřemýšlíte jako o vyjadřovateli emocí, kromě možná prostředníčku.“

Na otázku, zda si dokážou představit každodenní situace, ve kterých se Neslyšící ocitají a které jsou pro slyšící populaci naprosto běžné, mi respondentni odpovídali takto:

„Představit si to nedokážu, ale umím se pokusit uvědomit si, jak náročné mohou být každodenní situace, které jsou pro slyšící jednoduché.“

„Párkrát jsem se podobnými úvahami zabývala, ale vždycky pouze u skupiny nevidomých, tam je to asi takové konkrétnější nebo nevím. Možná to souvisí i s tím, že já osobně zrak považuji za tak důležitý, že je asi na prvním místě, přestože vím, že tomu tak nemusí být. Dokážu si představit, že lidé, kteří neslyší, jsou v podstatě celý život tak nějak „sami“, i když jsou obklopeni druhými. No ale zpátky k otázce. U neslyšících je pravděpodobně velmi důležitý i hmat, tudíž nejspíš používají budík, co silně vibruje, zvonek, který může být napojený na aplikaci v mobilu, který také začne vibrovat a tak podobně. Na přechodu se řídí čistě vizuálními prvky, tj. barva panáčka. Tancují na ‚dunící zvuky‘ a tak podobně. Takže ano, kombinace zrakových a hmatových vjemů, případně i rovnováha, vnímání pohybu a tak.“

4.9 Shrnutí

Na začátku této kapitoly jsem si stanovila předpoklady a výzkumné otázky. Předpokládala jsem, že návratnost dotazníků u studentů bude okolo 80–100, u psychologů 40–60. Ani jeden z předpokladů se nesplnil, jelikož jsem obdržela dohromady pouze 64 dotazníků, z toho 43 od studentů a 21 od psychologů. Dále jsem předpokládala, že nejvíce respondentů bude ve věku do 30 let, což se splnilo. Čtvrtým předpokladem bylo, že nejvíce respondentů z řad psychologů bude mít praxi do 5 let, tento předpoklad se také splnil. Dále jsem očekávala, že nejvíce respondentů z řad studentů bude z prvních ročníků, těchto studentů bylo opravdu nejvíce, ještě spolu se studenty čtvrtých ročníků. Posledním předpokladem bylo to, že nezískám ani jednu odpověď od studentů ze soukromých vysokých škol, což se nesplnilo, jelikož jsem několik odpovědí od těchto studentů získala.

Výzkumné otázky byly celkem tři. První otázkou bylo, zda jsou budoucí i aktivní psychologové dostatečně informováni o problematice n/Neslyšících. Zde záleží na tom, na jaké vysoké škole

a fakultě psycholog studoval. Jestliže studoval např. na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, má velmi solidní penzum informací o Neslyšících. Studenti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích mají také dobrý základ. Jeden ze studentů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy mi sdělil, že by byl rád, kdyby se vyučovací předměty více cílily i na kulturu Neslyšících, protože on osobně např. nezná žádné slavné osobnosti ze světa Neslyšících. Studenti ostatních vysokých škol spíše informování nejsou, pokud si informace o Neslyšících nevyhledají sami.

Druhá otázka se zaměřila na to, jaké mají odborníci zkušenosti s terapií s Neslyšícím klientem. Na tuto otázku bohužel nemohu odpovědět. Pouze jeden psycholog mi popsal podrobně své zkušenosti s Neslyšícím klientem, se kterým se pravidelně stýká každý týden už dva roky. Odborník mluvil o svém klientovi s velkým obdivem a respektem. Uvedl, že jeho klient na sezení dochází i s tlumočnickem a že jsou tato setkání velmi zajímavá, jelikož si zmiňovaný odborník uvědomuje rozdílnosti vnímání světa svým Neslyšícím klientem.

Třetí a zároveň poslední otázka byla zaměřena na to, zda jsou odborníci, kteří se zatím nesečkali s Neslyšícím klientem, na takové setkání připraveni. Připraveností se myslí subjektivní vnímání odborníka. Respondenti přiznávali, že vlastně mají určité informace a znalosti a teoreticky by mohli být připraveni. Nicméně, pro adekvátní přípravu na setkání s Neslyšícím klientem by obecně potřebovali alespoň několik ukázek, jak správně a efektivně vést takové sezení.

Myslím si, že realizací tohoto výzkumu jsem získala cenné informace, které mohou být v budoucnu uplatněny v oblastech psychologické péče o Neslyšící klienty a v systému vzdělávání psychologů. Tyto informace mohou být podnětem ke zlepšení akademického vzdělávání psychologů, kteří mají zájem pracovat s Neslyšícími klienty.

Závěr

Na začátku práce jsem vymezila Neslyšící jako jazykovou a kulturní menšinu, v souvislosti s ní jsem uvedla její zvyky, tradice a pravidla komunikace. Ve druhé kapitole jsem zmínila různé organizace, které se zabývají psychologickou intervencí v České republice i ve světě. Ve třetí kapitole jsem zkoumala vzdělávání psychologů se zaměřením na problematiku neslyšících v tuzemském i zahraničním prostředí.

V rámci závěrečné části mé práce jsem realizovala výzkumnou studii. Přístup k výzkumu byl smíšený, což znamená, že jsem kombinovala kvantitativní a kvalitativní metody. Studie zahrnovala dotazníkové šetření a polostrukturované rozhovory. Do výzkumu se zapojilo celkem 64 respondentů - 43 studentů psychologie a 21 psychologů. Jsem poněkud zklamaná z relativně nízkého počtu respondentů, neboť jsem očekávala účast alespoň dvojnásobného počtu.

Obecně nejinformovanější psychologové o problematice Neslyšících absolvuji na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích jsou absolventi psychologie také celkem dobře informováni o problematice Neslyšících. Na ostatních fakultách se tématu Neslyšících dotknou jen velmi lehce, případně vůbec. Ve srovnání s Gallaudetovou a Northeastern univerzitou máme v oblasti vzdělávání psychologů ještě značné rezervy. Česká republika by se mohla inspirovat také systémem psychologické intervence Neslyšících v zahraničí, např. v USA a Spojeném Království.

Na základě zjištění z výzkumu je možné vytvořit vzdělávací kurzy zaměřené na psychology věnující se oblasti n/Neslyšících. Také by bylo vhodné přidat alespoň jednu přednášku o problematice neslyšících do vzdělávacích plánů budoucích psychologů. Dle slov respondentů by bylo nejvhodnější rozšířit nabídku volitelných předmětů o předměty, které by se zabývaly problematikou Neslyšících, případně obsahovaly i základy českého znakového jazyka.

Seznam použité literatury

- Baker, Ch. & Cokely, D. (1999): American Sign Language: a Teacher's Resource Text on grammar and Culture. Gallaudet University Press.
- Boyles, J., & Talbot, N. (2017). Working with Interpreters in Psychological Therapy: The Right To Be Understood (Routledge Focus on Mental Health). Routledge.
- BSMHD. (2020, a). Deaf Children and Adolescents Mental Health Services: England and Wales. Dostupné z: <https://bsmhd.org.uk/wp-content/uploads/2020/05/DeafCAMHS-England-Wales.pdf>
- BSMHD. (2020, b). Mental Health Services for Deaf People: England and Wales. Dostupné z: <https://bsmhd.org.uk/wp-content/uploads/2020/05/Mental-HealthServices-UK.pdf>
- Centrum pro dětský sluch Tamtam. (n. d., a). Historie organizace. Dostupné z: <https://www.tamtam.cz/o-nas/historie-organizace/>
- Centrum pro dětský sluch Tamtam. (n. d., a). Historie organizace. <https://www.tamtam.cz/o-nas/historie-organizace/>
- Centrum pro dětský sluch Tamtam. (n. d., b). Odborné poradenství: Psychologická poradna. Dostupné z: <https://www.tamtam.cz/co-delame/odborneporadenstvi/#psychologickaporadna>
- Centrum pro dětský sluch Tamtam. (n. d., b). Odborné poradenství: Psychologická poradna. <https://www.tamtam.cz/co-delame/odborneporadenstvi/#psychologickaporadna>
- Eriksen, T. H. (2007): Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. Praha: Triton.
- Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. New York: W. W. Norton & Company.
- Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. (n. d., a). Psychologie – navazující magisterské studium. Dostupné z: <https://www.fss.muni.cz/pro-uchazece/navazujici-magisterske-studium/23329-psychologie>
- Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. (n. d., b). Psychologie – bakalářské studium. Dostupné z: <https://www.fss.muni.cz/pro-uchazece/bakalarske-studium/23325-psychologie>
- Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. (n. d., c). Průchod studijním plánem. Dostupné z: https://is.muni.cz/predmety/studijni_plan?plan_id=24150
- Fellinger, J., Holzinger, D., & Pollard, R. (2012). Mental health of deaf people. The Lancet, 379(9820), 1037–1044. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(11\)61143-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)61143-4)
- Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně. (n. d., a). Psychologie – bakalářské studium. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/pro-uchazece/bakalarske-studium/24317-psychologie>

- Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně. (n. d., b). Psychologie – navazující magisterské studium. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/pro-uchazece/navazujici-magisterske-studium/24319-psychologie>
- Filozofická fakulta Ostravské univerzity. (n. d.). Nabízené studijní programy a obory pro přijímací řízení. Dostupné z: <https://ff.osu.cz/studijniobory/?specializaceid=2671>
- Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. (n. d.). Studijní plány a předměty. Dostupné z: <https://www.ff.upol.cz/studenti/studium/studijni-plany-a-predmety/>
- Freeman, S. T. (1989). Cultural and linguistic bias in mental health evaluations of deaf people. *Rehabilitation Psychology*, 34(1), 51–63. <https://doi.org/10.1037/h0091705>
- Gallaudet University. (2011). Mental health directory: Listing of Programs and Providers. Dostupné z: <http://research.gallaudet.edu/resources/mhd/listings/>
- Gallaudet University. (n. d., a). Department of Psychology: College of Arts and Sciences. <https://www.gallaudet.edu/department-of-psychology/>
- Gallaudet University. (n. d., b). Student learning outcomes: Department of Psychology. <https://www.gallaudet.edu/department-of-psychology/ba-psychology/studentlearning-outcomes>
- Gill, I. J., & Fox, J. R. E. (2012). A qualitative meta-synthesis on the experience of psychotherapy for deaf and hard-of-hearing people. *Mental health, religion and culture*, 15(6), 637–651. <https://doi.org/10.1080/13674676.2011.609161>
- Glickman, N. S. (2013). *Deaf mental health care*. Routledge
- Grosjean, F. (1982). *Life with Two Languages. An Introduction to Bilingualism*. Cambridge: University Press.
- Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Humanitas Universitas Philia Pragensis. (n. d.). Specializace Psychologie. Dostupné z: <https://www.humanitaspraha.cz/psychologie-magisterske-studium.html>
- iPoradna. (n. d.) Psychologické poradenství. Dostupné z: <https://iporadna.cz/psychologicke-poradenstvi/>
- Kosinová, B. (2008). *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.
- Ladd, P. (2003). *Understanding deaf culture: in search of deafhood*. *Multilingual Matters*. <https://doi.org/10.21832/9781853595479>
- Lancy, D. F. (2010). *The Anthropology of Childhood: Cherubs, Chattel, Changelings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langer, J., Kučera, P. (n. d.) *Poradenství pro osoby se sluchovým postižením*. Dostupné z: <http://kurzy-spp.upol.cz/CD/3/2-04.pdf>

- Lorm. Definice hluchoslepoty. Dostupné z: <https://www.lorm.cz/pro-hluchoslepe/definice-hluchoslepoty/>
- Macurová, A. (2001). Jazyk a hluchota. Slovo a slovesnost. Praha: Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK, 2001, 62(2), 92 - 104. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4006>
- Macurová, A. (2017). Znakový jazyk. In P. Karlík, M. Nekula, & J. Pleskalová (Eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. https://www.czechency.org/slovník/ZNAKOVÝ_JAZYK
- Macurová, A., & Zbořilová, R. (2018). Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština. Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum.
- Martinkat, N., & Terhorst, S.. (2021). Psychotherapie in Gebärdensprache. Psychosozial Verlag.
- Matějček, Z. (1994). O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál.
- McMillan, D. W., Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. Journal of Community Psychology, 14(1), 6-23.
- Mladová, L. (2013). Tlumočník jako most mezi slyšícím zdravotnickým personálem a neslyšícím pacientem. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s.
- Moores, D. F. (2001). Educating the deaf: Psychology, principles, and practices. Houghton Mifflin College Division.
- Munro, L., Knox, M., & Lowe, R. (2008). Exploring the Potential of Constructionist Therapy: Deaf Clients, Hearing Therapists and a Reflecting Team. Journal Of Deaf Studies And Deaf Education, 13(3), 307–323. <https://doi.org/10.1093/deafed/enn001>
- Northeastern University. (n. d.). American Sign Language and Psychology. Dostupné z: <https://catalog.northeastern.edu/undergraduate/social-sciences-humanities/cultures-societies-global-studies/american-sign-language-psychology-bs/#programrequirementstext>
- Novakova, Lenka. (2020). Providing effective mental health services for deaf and hard of hearing patients. NHS 75. Dostupné z: <https://www.england.nhs.uk/blog/providing-effective-mental-health-services-for-deaf-and-hard-of-hearing-patients/>
- Padden, C., Humphries, T. (1988). Deaf in America: Voices from a culture. Harvard University Press.
- Padden, C., Humphries, T. (2005). Inside Deaf culture. Harvard University Press.
- Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. (n. d.). Opatření děkanky č. 3/2023. Dostupné z: <https://www.pf.jcu.cz/images/PF/fakulta/dokumenty/opatreni-dekan/2023/od23-03.pdf>

- Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. (n. d., a). Studijní plán od akademického roku 2017/2018. Dostupné z: <http://studium.pedf.cuni.cz/karolinka/2020/OBPSYSPE17.html>
- Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. (n. d., b). Studijní plán od akademického roku 2021/2022. Dostupné z: https://pedf.cuni.cz/PEDF-2592-version1-b_psych_gr_2022a.pdf
- Pražská vysoká škola psychosociálních studií. (n. d., a). Studijní plány a informace k rozdílovým zkouškám. Dostupné z: <https://www.pvpsps.cz/chci-studovat/studijni-plany-a-rozdilove-zkousky/>
- Pražská vysoká škola psychosociálních studií. (n. d., b). Studijní materiály. Dostupné z: <https://www.pvpsps.cz/studuji-pvpsps/studijni-materialy/>
- Preston, P. (1994). *Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence*. Harvard University Press.
- Rogoff, B. (2003). *The Cultural Nature of Human Development*. Oxford: Oxford University Press.
- SIS. (n. d., a). Speciální pedagogika znevýhodněného člověka se SP II. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=OPBP1S154B>
- SIS. (n. d., b). Speciální pedagogika – člověk se SP a NKS. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?id=3d6aecc546ac92a6775528f8fc7a3c8f&tid=&do=predmet&kod=OPBP3S206A>
- SNNCR. (n. d.). Psychologická pomoc pro osoby se sluchovým postižením. <https://www.snn-cr.cz/Psychologicka-pomoc-pro-osoby-se-sluchovym-postizenim-1.html>
- Steinberg, A. G., Sullivan, V. J., & Loew, R. C. (1998). Cultural and Linguistic Barriers to Mental Health Service Access: The Deaf Consumer's Perspective. *American Journal Of Psychiatry*, 155(7), 982–984. <https://doi.org/10.1176/ajp.155.7.982>
- Stokoe, W. Jr. (2005). Sign Language Structure: An Outline of the Visual Communication Systems of the American Deaf. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 10(1), 3-37.
- Super, C. M., Harkness, S. (1986). The developmental niche: A conceptualization at the interface of child and culture. *International Journal of Behavioral Development*, 9(4), 545-569.
- Šimralová, K. (2022). *Možnosti psychologické intervence u Neslyšících*. Praha: FF UK
- The Deaf Health Charity Signhealth. (n. d.) Psychological Therapy Service. Dostupné z: <https://signhealth.org.uk/for-professionals/psychological-therapy/>
- Tiché zprávy. (2023). USKUPENÍ NESLYŠÍCÍ ŽENY V ČR ZAHAJUJE PROVOZ BEZBARIÉROVÉ KRIZOVÉ LINKY!. Dostupné z:

<https://www.tichezpravy.cz/uskupeni-neslysici-zeny-v-cr-zahajuje-provoz-bezbarierove-krizove-linky/>

University of Central Lancashire. (2022). British Sign Language & Deaf Studies. Dostupné z: <https://www.uclan.ac.uk/undergraduate/courses/british-sign-language-deafstudies-ba>

University of New York in Prague. (n. d., a). Bakalářský program Psychologie. Dostupné z: <https://www.unyp.cz/cs/bakalarske-programy/bakalarsky-program-psychologie/>

University of New York in Prague. (n. d., b). Magisterský program Psychologie. Dostupné z: <https://www.unyp.cz/cs/magisterske-programy/magistersky-program-psychologie/>

University of New York in Prague. (n. d., c). Blockchain diplomy. Dostupné z: <https://www.unyp.cz/cs/blockchain-diplomy/>

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

Woll, B., & Ladd, P. (2003). Deaf communities. In P. E. Spencer, Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education (pp. 151–163). Oxford University Press.

World Health Organization. (2018). Addressing the rising prevalence of hearing loss. Geneva: World Health Organization.

Zákon č. 384/2008 Sb. o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob

ZIMA, P. (1999). Komunita a komunikace. In Komunita a komunikace : Community and communication. Praha : SOFIS. s. 149-192.